

Олена Кривицька

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОГРАНИЧЧЯ У КОНТЕКСТІ ПАРАДИГМИ ПРОСТОРУ

У зв'язку з переосмисленням проблем простору та регіоналізму зростає науковий інтерес до концепту пограничності в соціогуманітарних науках. Автор показує, що сьогодні вивчення пограниччя вписується у проблемні поля гуманітарних досліджень, серед яких історична компаративістика, постколоніальні студії, «перехресні історії».

Ключові слова: пограниччя, простір, ментальні мапи, ментальна картографія, локус.

Olena Kryvytska. Frontier research in the context of the paradigm of space. In connection with the reconsideration of the problems of space and regionalism is increasing scientific interest in the concept border in social and human sciences. The author demonstrates that today the study of borderlands fits into the problematic field of research: a historical comparative studies, post-colonial studies, «cross history».

Key words: frontier, space, mental maps, mental mapping, locus.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема кордонів і пограниччя як соціокультурного феномену – порівняно нова галузь наукових досліджень, в яких цей феномен набуває особливого статусу. «Культурне пограниччя» – це простір систематичних і довготривалих контактів «на стику» різних культур, що приводить до формування нових соціокультурних матриць.

Україна вписується у парадигму пограниччя, мабуть, краще, ніж будь-яка держава, зважаючи на її розташування на перехресті не лише Східної та Центральної Європи, але й Східної Європи і Балкан, Середземномор'я та євразійських степів. У вітчизняній історіографічній традиції сприйняття України як культурного кордону між християнським Сходом і Заходом розпочато у працях І. Лисяка-Рудницького та І. Шевченка.

Протягом своєї історії Україна була кордоном не лише різних державних утворень, а й – ще важливіше – різних цивілізаційних і

культурних ареалів. Наша країна завжди була прикордонною зоною між євразійськими степами, де жили кочівники, і заселеними лісовими територіями. Так, Київ засновано як прикордонний пост між цими двома світами. Особливості історичного розвитку в умовах пограниччя спричинили розмитість і фрагментарність української ідентичності. У той самий час, коли кордони створювали, аби розділити людей, прикордонні території були зонами контакту, у просторі яких відбувався економічний обмін, змагання за лояльності та взаємодія ідентичностей. Усе це заохочує вітчизняних дослідників до вивчення української минувшини, що надає унікальну можливість дослідити відносини «центр/периферія» та «периферія/периферія».

Україна несподівано опинилася в епіцентрі геополітичної конфронтації і стала вогнищем збройного конфлікту. Суворим випробуванням піддаються фундаментальні цінності: уявлення про свободу й людську гідність, територіальна цілісність і демократичні основи співжиття. Дехто прагне перетворити Україну з суб'єкта на об'єкт політики, посіяти розбрат між її Заходом і Сходом, створити анклав з антиукраїнськими настроями. Найгірше, що сила зброї у двох областях на Сході превалює над голосом розуму, а коли у «збройних протистояннях гинуть люди, мотиви помсти блокують шляхи до порозуміння» [1, с. 110]. Вчені у такій ситуації виконують роль соціальних діагностів. Очевидно, витоки історичної драми нашої країни слід шукати у тому, що її правляча еліта змирилася з роллю об'єкта політики і не зуміла гідно відповісти на виклики XXI століття.

Стрімкі й непередбачувані події в країні змушують замислитися над тим, чи має сучасна гуманітарна наука у своєму розпорядженні досить засобів, щоб передати не лише напругу в суспільстві, але й прихований від очей сучасників смисл. Інакше кажучи, чи не стане інерція традиційного мислення на заваді усвідомленню того нового, що з'являється у нашому житті під впливом складного переплетення процесів глобалізації й регіоналізації. Боротьба за території, за збереження чи переміщення ліній кордонів опинилася у фокусі протистоянь у сучасному світі.

Варто зауважити, що упродовж передостанніх років здійснене переосмислення теоретико-методологічних основ політології. Закцентовано увагу на особливостях розвитку регіонів, які дедалі активніше

стають самостійними учасниками світових трансформаційних процесів, істотно змінено підходи до аналізу регіональної специфічності України. Це сприяло утвердженню міждисциплінарності в політології та підвищенню рівня соціально-регіональної діагностики.

Автор прагне показати, що дослідження пограниччя вписується у проблемні поля парадигми простору, що, власне, є *метою* статті. Усвідомлення належності до соціокультурного простору, простору ідентичності, спільноти, ціннісного простору є факторами, які формують ментальне поле.

Виклад матеріалу. Учені багатьох країн вивчали пограничні цілісності як феномен та продукт взаємодії різних культур у просторовому і часовому вимірах. Так, поняття «*просторової науки*», предметом вивчення якої є «природа окремих індивідуальних земних просторів і місць», обґрунтував А. Геттнер. Він запропонував ученим погляд на географію як хорологічну дисципліну, що вивчає простори і просторові взаємовідносини. А. Геттнер утверджував об'єктивне сприйняття простору, яке, на його думку, є синонімом «території» (країни) і «місця» (місцевості) [3]. Його послідовником став Р. Хартшорн, який обґрунтував просторово-часову парадигму та сформулював «теорію районування». У працях «Суть географії» (1939) і «Суть географії майбутнього» (1959) він також палко пропагує хорологічну концепцію в географії.

У баченні Е. Дюркгейма, простір сам по собі не має характеристик. Дослідник надає простору такий зміст: «північ – південь», «ліве – праве». Він зацентрував увагу, що ті уявлення про простір, які продукує певна соціальна група, диктуються насамперед її власним досвідом. Для суспільної самоорганізації конче необхідно, «щоб увесь простір в цілому був поділений, диференційований, орієнтований і щоб ці поділи й організації були відомі всім» [16].

В умовах глобалізації значення просторової організації зростає завдяки нерівномірного процесу світового розвитку. Замість «очікуваної гомогенізації» світу людство стало свідком процесу створення транслокальних спільнот з особливою ідентифікацією. Суперечливість процесів глобалізації, яка супроводиться «детериторіалізацією» на національному рівні і «супратериторіальністю» на глобальному, створює новий контекст для взаємодії політичних акторів – від держав до окремих громадян.

У праці «Питання географії» та у лекції «Про інші простори» (1967) М. Фуко порушив питання про неправомірність панування часу «в історичних побудовах та погляду на простір як нерухому й антидіалектичну субстанцію». Сформулювавши своє дослідницьке завдання як «історія простору», він зробив цікаву спробу проаналізувати соціальні механізми творення простору і складний зв'язок між простором та «знанням/владою». Вивчення простору спричинило появу формули «гетеротопії» як місця зустрічі суспільних практик з ідеологіями простору [13, с. 190].

Сучасне поняття простору здебільшого базується на підходах, запропонованих філософом і соціологом А. Лефевром у праці «Продуктування простору» (1974 р.). Він відтворює марксистський погляд на діалектику «зіставлення базису й надбудови». Автор доводить існування кількох різнорівневих «полів дослідження простору» – фізичного, ментального та суспільного. Природа ментального простору породжена ідеологічною й політичною площиною. Методологічне значення праць А. Лефевра полягає в запропонованій ним «просторовій тріаді», складовими якої є: *задум* щодо оптимізації простору, його *репрезентація* і *проживання* простору. У контексті з зазначеним простір – це і базис історії, і «соціальний продукт». Зважаючи на таке розуміння простору, можна пояснити соціальну поляризацію, війни та ін.

Переосмислюючи спадщину А. Лефевра, своє бачення «географії відмінностей» сформулював Ж. Бодрійяр. У вибудованій ним картині «семіургічного» суспільства просторові відносини сконцентровані не стільки навколо виробництва, скільки довкола семіотичних кодів, серійних знаків [17, с. 190–229].

На пріоритеті простору в історичній аналітиці акцентував увагу норвезький політолог С. Роккан. Запроваджене ним поняття «*периферійності*» дозволило оцінити роль політичних, економічних і культурних центрів впливу на вектори суспільного розвитку, вибудувати у системі соціогуманітарних наук теорію *центр-периферійної полярності* [2, с. 21–23].

Отже, периферійність, за С. Рокканом, виявляється у трьох вимірах: політичному, економічному й культурному. Він переконує, що хід світової історії визначався тим, як склалися відносини між центрами прийняття рішень (локусами) і їхніми периферіями. У зв'язку з цим науковець уважно досліджував процес подолання

кордонів і контрпрагнення до їх збереження чи відновлення. Конфігурація територіальних відмінностей, за Рокканом, зумовлена складним переплетенням чинників: воєнних завоювань, економічного домінування, культурного проникнення. Пріоритетність певного фактора зумовлює статус тієї чи іншої території. Деякі зони, за Рокканом, підпорядковуються периферіям (*subject peripheries*), інші – під «перехресним вогнем» боротьби різних центрів за контроль над ними – перетворились у «периферії взаємодії» (*interface peripheries*) [2, с. 24–25].

Не лишилася осторонь в осмисленні ролі чинника простору в регіоналізації гуманітарна географія. Теорії географічного детермінізму виразно поступилися місцем спочатку геопосибілізмові (із вміщенням цивілізації у конкретний географічний простір), а потім і геоспаціалізму (з розширенням дискурсивного поля від просторовості до співпросторовості і фокусуванням уваги на онтологічній динаміці просторових образів). Наприклад, у баченні Д. Замятіна геоспаціалізм – це «ідеологічний, цивілізаційний, культурний перехід до просторових форм відтворення основних видів людської діяльності» [5, с. 170–173].

Геокультурні підходи зумовили підвищення уваги до «нового регіоналізму», його ресурсного потенціалу, регіональної ідентичності, соціокультурної динаміки розвитку. Для осмислення цих явищ потрібен новий або принаймні оновлений теоретико-методологічний інструментарій.

Методологія просторового моделювання враховує принципи мультипарадигмальності, поліцентричності та багатовимірності. Для етнополітологів на цьому шляху відкриваються значні можливості використання мережевої системи категорій для розуміння зіставлення глобального/локального у процесах трансформації. Це стосується своєрідних за характером розвитку процесів в ареалах прикордоння. Вони зазнають найбільшого впливу від перебігу та наслідків політичних подій, які спричиняють відцентрові тенденції. Аналіз процесів у пограниччі потребує використання багатьох актуальних методів політології. Проте головна особливість дослідження пограниччя зумовлена ієрархією простору взаємин між політичними суб'єктами. Крім того, на вивчення пограниччя впливають особливості розвитку просторових форм функціонування політичної сфери – диференціації, поляризації,

централізації та децентралізації тощо. Це передбачає використання такого аналізу прикордоння, який фіксує динаміку змін компонентів та геокомплексів, еволюцію територіальної організації суспільства. Зважаючи на це, О. Топчієв навів аргументи на користь тісного зв'язку між суспільними і природними об'єктами. Він робить висновок про відмінність між «політичним процесом», основним змістом якого є компонентно-часові зміни, та «політико-географічним процесом», який має компонентний, просторовий та часовий аспекти. Однак це не заперечує можливості використання підходів політологічної науки для методологічного аналізу прикордоння: системного, порівняльно-історичного, структурно-функціонального, біхевіористського та ін.

На необхідність використання системи методів у суспільних дослідженнях справедливо звертає увагу М. Пістун. Системний підхід є «певною дисципліною мислення та практичної діяльності і в методологічному аспекті його розглядають як сукупність методів пізнання». Системне дослідження передбачає такі етапи: з'ясування цілісності системи; структуризація; параметризація та формалізація; оптимізація системи. Головним етапом є інтегральна оцінка змісту процесів та рекомендації щодо подолання деструктивних тенденцій [12, с. 294]. Об'єктивне дослідження процесів у пограниччі, вважає він, передбачає:

- обґрунтування витоків явищ, враховуючи «обставин минулого»;
- вивчення особливостей динаміки процесів;
- виявлення тенденцій та прогнозування вектора розвитку процесів [12, с. 295].

Політичні процеси в прикордонні зумовлені чинниками, серед яких: геополітичні координати, особливості формування державного кордону та його співвідношення з етнічними межами, етнічна структура населення, віддаленість прикордонних районів від промислових, культурних, економічних, інформаційних центрів, соціальні, економічні умови життєдіяльності населення, зовнішньополітичні впливи, а також взаємовідносини між прикордонною елітою та центральною владою.

Як зазначалося вище, в дослідженні пограниччя варто застосовувати інституційний, біхевіористський, структурно-функціональний підходи. Найбільш ефективним методом вбачається *структурно-функціональний*. Його застосування передбачає виявлення зв'язків

між політичними та регіональними процесами за лінією центр-пограниччя. Це допомагає виявити ареали з відцентровими тенденціями, врахувати їхні соціокультурні особливості, що спричиняють формування ціннісних матриць регіональних спільнот.

Варто застосовувати гуманістичний підхід для вивчення прикордоння, який передбачає дослідження в ньому шкали цінностей, культурного, ментального та етнічного різноманіття. Гуманістичні концепції «життєвого простору» та «політичного ландшафту» є актуальними для пояснення поведінки спільнот у локальних зонах [11, с. 29]. Отже, методологічна матриця дослідження пограниччя зумовлює, по-перше, застосування теоретико-методологічних засад вивчення процесу; по-друге, урахування політичної, соціально-економічної, демографічної специфіки *локальних* територій.

Концептуалізація *локалістики* відбувається у просторі «перехресних», «пов'язаних» історій, погранич, цивілізаційних та інших культурних впливів. У фокусі уваги політологів – «пучки відносин» (*bundles of relationships*), тобто точки дотику у відносинах соціумів, культур, цивілізацій. А оскільки кожен регіон – реальний чи «уявлений» – має свій «набір культурних ландшафтів, географічних уявлень, просторовість постає його природною онтологічною основою» [6, с. 27]. За Г. Пушкарьовою, «усе, що перебуває навколо нас, локалізується у певній точці географічного простору». Простір постійно наповнюється новими знаками, символами, смислами, і саме це, перш за все, зумовлює необхідність нових принципів його сприйняття, «перцепцій, розуміння закодованих у символічних конструкціях значень» [9].

Проблема осмислення простору зазнає суттєвих змін, простір перетворився на самодостатній чинник впливу на зміст подій та їхнє сприйняття. Це зумовлює дослідження пограниччя як самостійний об'єкт зі специфікою культурної комунікації.

Нині вчені схиляються до вивчення простору як реального, а не «формального медіуму», при цьому простір розглядається не як вмістилище досвіду, а як «рухлива ієрархія відмінностей чи розбіжностей». Можна вважати провісником М. Фуко – адже саме він написав, що «сьогоднішню епоху можна швидше назвати епохою простору» і що, зрештою, саме з ним найбільшою мірою пов'язуватимуться тривоги людства [13, с. 191].

Віддавна простір розглядався як рамка, яка дає змогу соціуму постійно відтворювати власну готовність захищатися від зовнішніх загроз і протистояти внутрішнім дезінтеграційним тенденціям. Він забезпечував дієвість механізмів інтеграції й самоорганізації, виступаючи в ролі соціоінтегративного чинника. Цю роль він зберігає і в нових умовах, але функцію інтеграції дедалі більше перебирає на себе не територія як така, а домінуюча у ній система цінностей. Не можна не погодитися з Я. Верменич, яка зазначає: «Коли звичні ієрархії руйнуються, а плюралізм цінностей стає на заваді консолідаційним цілям, тільки ефективна наука здатна протистояти намаганням олігархічних бюрократичних структур використовувати ціннісну розбалансованість у своїх вузькогрупових цілях і впливати на диспозиційні орієнтації у консолідаційному ключі» [2, с. 33].

Події передостанніх років показали, що культурна багатоманітність, ідеологічні протистояння тією чи іншою мірою вступають у конфлікт з інтеграційними тенденціями. Активізувати соціокультурну динаміку соціуму під силу саме тим структурам, які ефективно використовують механізми легітимації й пропаганди універсалістських цінностей і загальногромадянських підходів. Мінімізацію традиціоналістських настанов і групових впливів регіональних еліт здатна забезпечити орієнтація на раціоналізм і прагматизм та тверезе усвідомлення національних інтересів. А це означає, що простір і територіальність як контекст пограниччя мають бути у фокусі регіональної політики. Під «парасолькою» локальної ідентичності можуть співіснувати різні види ідентичностей – культурних, етнічних, мовних, релігійних та інших, створюючи гармонійну єдність багатоманітності. Територіальна ідентичність здебільшого формується як «бриколаж» (термін Я. Верменич) географічних образів, локальних міфів та культурних ландшафтів. Вони становлять контент ментальної карти – сукупність знаків і символів, спроможних створити уявлення про ландшафти, особливості національних звичаїв тощо.

Актуалізація проблем простору, локальних територій, пограниччя, а як наслідок – локальних ідентичностей, відбулася за умов актуалізації «ментальної картографії». Ментальні мапи – міждисциплінарне поняття, котре функціонує у сфері географії, історії, психології, культурології й соціології. Ментальні мапи – це не

територія, а ментальні конвенції. Нині, як зазначає І. Колесник, картографується не лише простір, але й ідеї, концепції, символи. «Авторитетною теорією репрезентації просторових знань у свідомості людини, – стверджував Б. Шенк, – є концепція ментальної мапи» [14]. Поняття «ментальна мапа» («mental map») уперше введено Е. Толменом у 1948 р. На його наукову вагу зважали Р.М. Доунз та Д. Стеа, визначаючи ментальну картографію як «абстрактне поняття, котре охоплює ті ментальні й духовні здібності, що дають нам можливість збирати, упорядковувати, зберігати, викликати з пам'яті інформацію про навколишній простір», а отже, ментальна мапа – це «створене людиною зображення частини навколишнього простору. Вона відображає світ таким, як його уявляє людина, і може бути неправдивою» [15]. Проте не варто ототожнювати ментальну мапу з географічним символом (місця, території, простору). Важливо наголосити, що ментальна мапа – не тільки репрезентація окремих ареалів, а карта-код «просторових відносини між об'єктами та навколишнім середовищем» (формула У. Найссера) [7, с. 138, 139].

Ментальна мапа є певним наслідком взаємодії суб'єкта з його просторовим оточенням. Чинниками впливу на зміст ментальних мап є політичні події – війни, революції, соціальні кризи, геополітичні стратегії. Наявні ідеологічні системи конструюють, нав'язують, змінюють просторові уявлення та ментальні межі, які слугують засобом маніпулювання, політичного тиску в руках політиків. Наявність суб'єктивного чинника в ментальній картографії, на думку Б. Шенка, «призводить до того, що й ментальні мапи, і ментальна картографія можуть варіюватися залежно від того, під яким кутом людина дивиться на світ» [15]. Так, ментальна мапа українців Лівобережної України суттєво відрізняється від образу українців, сконструйованого у дослідженнях російських істориків.

Сучасний етап просторового дискурсу характеризується, за висловом Д. Замятіна, «тотальною географізацією простору», сенс якої у «цілеспрямованому усвідомленні ментального конструювання географічного образу» [5]. Тобто реактуалізація просторової свідомості спричинила підвищену увагу політологів до проблем ментальної географії. У 80-х рр. ХХ ст. поняття «гуманістична/гуманітарна» географія, «метагеографія», «метагеографічна культура», «метагеографічна методологія» використовував український географ

Д. Ніколаснко. Ментальна географія поліструктурна і містить: масові просторові уявлення, стереотипи, образи і поняття. Цілком слушною є думка В. Щукіна та Д. Замятіна, які вважають, що поняття «гуманітарної/культурної географії» ширше за концепт «ментальної географії». Безумовно, легітимація ментальної географії в дискурсивних практиках істориків, культурологів, політологів потребує термінологічного підґрунтя, перш за все, узагальнення низки концептів: «просторовий образ», «географічний образ», «просторова ідентичність», «територіальна ідентичність», «локальні міфи», «культурний ландшафт», «локус».

На особливу увагу заслуговує концепт «культурного ландшафту» як «інваріант географічного образу», «територія чи простір, які сприймаються крізь призму культури, соціокультурних цінностей, знаків і смислів». Культурний ландшафт – простір, що сприятиме активному народженню й формуванню географічних образів, а отже, «емоційному, раціональному і концептуальному співпереживанню простору» (В. Щукін). «Локус» – містить бінарну опозицію визначеність/невизначеність (відсутність кордонів, «малоосвоєний») (Д. Замятін) [7, с. 143–144]. Поза всякими сумнівами, ментальна географія корисна для нашого дослідження з погляду ментального конструювання ціннісних систем пограниччя. Його ментальні мапи утворюються на регіональному та локальному рівнях і відображають культурні, ментальні, мовні особливості певних ареалів

Ментальні мапи України конструювалися українськими географами, істориками, політиками за часів піднесення національної свідомості. Для обґрунтування самотутньої концепції української історії М. Грушевський застосовував їх у державницьких моделях, апелюючи до мовно-культурної ідентичності українців, яка – «на крові та ґрунті» (метафора М. Грушевського).

Заслуговує на увагу те, що в ментальному картографуванні М. Грушевського-історика цікавили межові території між Сходом і Заходом, де велися «пограничні війни», скупчувалося найбільш активне, енергійне населення, відважне й сміливе, з кращих сил народу [4 с. 247]. Якщо ментальна мапа М. Грушевського тяжіла до цивілізаційних характеристик України, то географ С. Рудницький актуалізував культурно-ментальні особливості територій.

У дискурсі С. Рудницького Східна, Західна, Середня Європа живилися у суто географічному сенсі, щоправда, він легко оперував

поняттями, котрі мали геополітичні смисли, зокрема, «австрійська частина України», «Україна російська». Ось чому ментальна мапа С. Рудницького окреслювала кордони українських територій, які розділені між двома імперіями й межують із країнами, що входили до складу цих імперій. Поділ українських земель на розмаїті політичні ареали, за С. Рудницьким, є «штучним, не відповідним ані природним умовам країни, ані антропогеографічним відносинам». Звідси він пропонує регіональний поділ українських територій суто за природно-географічним принципом, який збігався із кордонами культурно-ментальних зон України: Карпати і Підкарпаття, Розточіє (височина від Львова до Любліна), Подляшшя, Полісся, Волинь, Поділля (Галицьке Поділля, Руське Поділля), Правобережна височина (де знаходилася «мать городов руських»). С. Рудницький виокремлював такі регіони, як Лівобережна низина (Чернігів – столиця Сіверщини, Ніжин, Прилуки, Переяслав, Пирятин, Лубни, Миргород, Кобеляки, Новомосковськ, Павлоград, Полтава, Кременчук), Лівобережна височина (Стародуб, Новгород-Сіверський, Глухів, Кролевець, Борзна, Конотоп, Білопіль, Ромни, Путивль, Суджа, Миропілля, Суми, Охтирка, Лебедин, Zenків) і Богодухів, Харків, Вовчанськ, Старобільськ, Білгород, Короча, Старий Оскол, Острогозьк. За природно-географічним критерієм ментального картографування С. Рудницький виокремлював *область Донецького кряжа, «українську частину Бессарабії» та «довгу смугу Чорноморської низовини»* [10, с. 375–380].

На відміну від С. Рудницького, просторові концепти у М. Грушевського набувають культурно-ментального сенсу, що зумовило особливості його картографії українських територій: Слобожанщина, Лівобережна Україна (Лівобічна Україна), Правобережна Україна (Правобічна Україна, Правобережжя), Південна Україна (Полуднева Україна), Волинь, Поділля, Наддніпрянщина (Наддніпрянська Україна); західноукраїнські території ідентифікувались як Галичина, Буковина, Угорська Русь [4, с. 247].

На зламі ХІХ–ХХ ст. відбувалося становлення ментальної географії як геополітичного дискурсу. У «просторовій свідомості» витворювалася певна ієрархія культурно-географічних матриць цивілізаційного, регіонального та локального рівнів: Європа («Східна», «Західна», «Середня/Центральна»), Україна («Україна Галицька», «велика Україна російська»), Галичина, Слобожанщина,

Волинь, Південна (Полуднева/Степова) Україна тощо [8, с. 154]. На сьогодні ментальна географія переживає фазу теоретичної рефлексії її механізмів на тлі трансформаційних процесів та нових цивілізаційних викликів.

Нині, коли західний і східний вектори вітчизняного простору стали не просто полем дискусій, але й ареною збройних протистоянь, перед політологами постали особливі завдання з діагностики та віднайдення шляхів виходу із кризи. Тому вкрай важлива активізація усіх складових наукового аналізу – від географічних до етнокультурних.

Географічна компонента може бути корисна для дослідження співвідношення символів і кодів, що проєктуються культурним ареалом цього регіону на освоєний ним простір. Історико-культурна – це історія освоєння регіону, формування в його межах певного типу культури, а головне – регіональної ідентичності. Демографічна – включає дослідження проблем розселення, розміщення, переміщень населення. Врешті-решт, *етнокультурна компонента* зосереджує увагу на регіональному вимірі ціннісних систем, на процесах міжкультурної комунікації.

Ми є свідками диференціації політологічних досліджень відповідно до вимог соціогуманітарних наук, що задає новий алгоритм вивченню процесів соціокультурних трансформацій. Змінюється кут зору на співвідношення «національного нарративу» та «периферійного». Роль локалізму як дослідницької парадигми зростає в міру того, як піддаються істотному переосмисленню поняття полярності, фрагментованості, глокальності тощо. Крім того, істотно видозмінюється співвідношення домінант соціального й культурного на користь останнього.

Регіоналізм розглядається як один з чинників інверсії зовнішніх і внутрішніх факторів розвитку суспільства. Таким чином, дослідження пограниччя набуває статусу інтердисциплінарного знання, сфера якого охоплює не лише ієрархію центрів і периферій у країні, але й простір «наддержавних» державних кордонів. Корекції у зв'язку з цим піддаються не лише засади регіоналізму, але й його зміст як теоретичної рефлексії й ціннісно-сислового відображення сучасних інтеграційних процесів.

Висновки. Якщо говорити про проблеми українського суспільства у контексті із сучасними трагічними подіями, то найбільш

продуктивним може бути їхнє дослідження через концепт пограниччя. Пограниччя не лише у територіальному вимірі, а й у «точках зіткнення» демократії й авторитаризму, лояльності і протесту, ліберальних і національних доктрин. «Етика пограниччя, – зазначає Я. Верменич, – місця зустрічі Свого й Чужого, дає змогу зрозуміти важливість збереження цілісності за умов роздільності й протистоянь» [2, с. 38]. У межах нашого дослідження треба позбутися погляду на пограниччя як на «зіткнення двох периферій обоабч кордону», зрозуміти сутність пограниччя як екзистенційного феномену зі специфікою культурних кордонів, які часто не збігаються ані з географічними, ані з етнічними, ані з політичними.

У зв'язку з переосмисленням проблем простору та регіоналізму помітно зростає інтерес до концепту пограниччя в соціогуманітарних науках. Досить тривалий час це питання розглядалося як суто геополітичне. Але сьогодні дослідження пограниччя є органічною частиною таких гуманітарних досліджень, як історична компаративістика, постколоніальні студії та «перехресні історії».

1. Верменич Я. Донбас у контексті теорій порубіжжя: соціогуманітарний аналіз / Я. Верменич // Український історичний журнал. – 2015. – №1. – С. 108–134.

2. Верменич Я. Просторове моделювання історії: зміна парадигм / Я. Верменич // Схід і Південь України: час, простір, соціум. У 2-х томах. Т. 1. – К.: Інститут історії НАН України, 2014. – С. 16–54.

3. Гетнер А. География. Ее история, сущность и методы / А. Гетнер. – Л.: Гос. изд-во, 1930. – 416 с.

4. Грушевський М. Сіяння вітру / М. Грушевський. – Твори: У 50-ти т. Т. 2. – К., 1994. – 345 с.

5. Замятин Д. Геоспациализм. Онтологическая динамика пространственных образов / Д. Замятин // Общественные науки и современность. – 2011. – № 6. – С. 165–173.

6. Ионов И. Идея цивилизации в Европе XIX века в контексте связанной и перекрестной историй / И. Ионов // Диалог со временем. – 2012. – Вып. 40. – С. 27–50.

7. Колесник І. Ментальне картографування та професія історика: між раціональним й уявленим / І. Колесник // Український історичний журнал. – 2012. – № 5. – С. 135–155.

8. Колесник І. Ментальні мапи як інструмент історика / І. Колесник // Ейдос. – 2013. – № 7. – С. 159–168.

9. Пушкарева Г. Политическое пространство: проблемы теоретической концептуализации / Г. Пушкарева // Полис. – 2012. – № 2. – С. 166–176.
10. Рудницкий С. Очерк географии Украины / С. Рудницкий // Украинский народ в его прошлом и настоящем. – В 2-х т. – Петроград, 1914. – Т.2. – С. 374–375.
11. Склярська О. Методологічні та методичні аспекти дослідження процесів у прикордонних районах / О. Склярська // Вісник Львівського університету. – Серія географії. – 2009. – Вип. 36. – С. 292–300.
12. Субкультурна варіативність українського соціуму. – К.: Інститут соціології НАН України, 2010. – 288 с.
13. Фуко М. Другие пространства / М. Фуко // Интеллектуалы и власть. – М.: ПРАКСИС, 2006. – 416 с.
14. Шенк Ф. Ментальные карты: конструирование географического пространства в Европе / Ф. Шенк // Политическая наука. Политический курс: История и современные исследования. – 2001. – Вып. 4. – С. 4–17.
15. Downs R. Maps in Minds: Reflections on Cognitive Mapping / R. Downs, D. Stea. – New York, 1977. – 234 p.
16. Kappeler A. Great Russians and Little Russians: Russian-Ukrainian Relations and Perceptions in Historical Perspective / A. Kappeler // Treadgold Papers in Russian, East European, and Central Asian Studies. – Seattle, 2003. – №39. – P. 8.
17. Бодрийяр Ж. Симулякры и симуляция/ Ж. Бодрийяр. – Тула, 2013. – 204 с.